

LAÇINIM,

LAÇININ QAŞINDA QAR ÇİÇƏKLƏDİ

(VIII məqalə)

Rəmişə qulaq asmaq üçün Laçın Turşsusuna getməyə dəyərdi.

Balaca qardaşımı göndərdim, gedib diplomat çantamı gətirdi, oturdur Əhməd həkimin maşınına, üz tutduq Laçına.

Bu səsgücləndiricini 1973-cü ildə elə Rəmişin xətrinə yığmışdım. Axşamlar maq-

nitofonu qoşurdum bu səsgücləndiriciyə və Rəmişin ecazkar musiqisi yayılırdı məhləyə.

1974-də dərs ili başa çatanda kəsirim olmadığına görə atam Hacıkəndə iki putyovka hədiyyə elədi mənə - 24 günlük. Dedi ki, bir dostunu da tap, qoşa gedin, tək buraxmıram. Gəldim Kinonun arxasındakı çayxanaya Eldar Kərimovu tapdım. Eldar qardaşım Kamillə bir yerdə işləyirdi, 2 nömrə-

li musiqi məktəbində tar müəllimiydi. Çox xoş, duzlu, zarafatlı bir oğlanıydı, qeyri-adi gitara çalır. Rəmişin barmaqlarından nə tökülmüşdü sə hamısını bitdə-bitdə dənlemişdi. Xasiyyəti də Rəmişə oxşayırdı, bir az dəlixay idi. Qədir Rüstəmov da toylara yalnız onunla gedərdi. Bir də gördüm Qədir oxuduğu yerdə Eldar uydu və necə başladısısa Qədir səsinə kəsib ona qulaq asırdı. Eldar da cuşa gəlib elə çalır ki, toydakılardan matı-qutu quruyurdu.

Sonda Qədir deyirdi:

- Vallah, bu, dəlidir.

Nə isə. Atam maşını verdi getdik Hacıkəndə.

Eldarın xahişlə sanatoriya müdirinə görüm-baxım elədim, dağın başındakı so-

nuncu kotteci verdi bizə. Oturmuşuq sanatoriyanın həyətinə, adam da çox və təbii ki, bizi vecinə alan da yoxdu. Eldar dedi ki, darıxma, səhərdən bu sanatoriya bizim olacaq.

Gecə saat 10-nu keçəndən sonra dedi ki, səsgücləndiricini quraşdır. Oturdur eynəyə və Eldar başladı, nə başladı. Heç iyirmi dəqiqə keçməmiş sanatoriyada nə qədər adam vardı yığışdılar eyvanın altındakı yamacı. Eldarsa uyub getmişdi. Bir də gördük ki, bir kapitan bir uşağın əlindən tutub gəlir. Dedim, yaqın gəlir ki, musiqini kəssin, camaata mane olursuz. Gəldi çatdı və dedi:

- Mən Hacıkəndin uçastkovisiyəm. Kəndin aşığıdır oluram, oğlum dedi ki, ata, deyəsən Rəmiş çalır. Durdum oğlumun da götürüb gəldim qulaq asmağa.

Təbii ki, çalan Rəmiş deyildi, Rəmişin şagirdi Eldar idi.

Bir azdan üç-dörd erməni də gəldi. Əlləri dolu gəldilər: çolpa soyutması, tut arığı, növbənöv şorabalar.

Beləliklə, harda otururdur, hamı bizim başımıza yığışdı, təbii ki, Eldara görə. Sanatoriyanın həyətinəki çayxanaya Nadir adlı bir gəncəli balası işlədirdi, on qardaşydılar. Bir axşamçağı çayxanada çay içirdik, bir aşıq gəldi və başladı çalmağa. Eldar dedi ki, aşıq qardaş, o sazını beş dəqiqə mənə verə bilərsən?

- Buyur.

Eldar sazı aldı və saz havalarını necə ifa elədisə hamı yığışdı çayxanaya. Hamı da Eldarın önündəki stolun üstünə pul atırdı. Aşığın gözləri Eldarın ifasına bərələ qalmışdı. Sonra Eldar sazı qaytarıb verdi aşığa, stolun üstünə yığılmış pulları da sayıb-sahmanladı, 850 manatıydı və verdi aşığa:

- Bunu mən yox, sənin sazin qazanıb, halal xoşun olsun.

Eldar belə Eldarıydı. Heyf, çox cavan öldü. Şəkər xəstəsiydi, Kinonun qabağında Kəllə Mamed deyilən bir adamla sözü çəpləşdi, Kəllə Mamed də onu bıçaqladı. Ondən sonra yarası sağalmadı və rəhmətə getdi. Heyf.

İndi həmin səsgücləndiricini götürmüşdüm və Eldarın orijinalı Rəmişlə gedirdim üzü güləbədinə, Laçına.

Həmin səfərdən Laçından bir xoş xətirə qalıb mənə, bunu ona görə yazıram.

Şəhərə girəndə gördük ki, maşında bir qırmızı işıq yanır. Hamımız "atlıçını" sürücü olduğumuza görə bil-mədik bu nəyin göstəricisidi. Yanacaq doldurma məntəqəsində saxlayıb işçilərdən soruşdum ki, bu nədi. Gəlib baxdılar, sonra kapotu açıb yağ şompulunu çıxartdılar və dedilər ki, ay qardaş, şompul yağa dəymir, maşını sürmək olmaz. Məlum oldu ki, yanacaq doldurma məntəqəsində yağ satılmır. Maşını sürdüm bazar başına, ordakı "Jiuli"lərin sürücülərindən yağ soruşdum, bəlkə onlarda ola. Hamısı dedi ki, maşınım yağ yemir, ona görə də yağ gəzdirmirik.

Gördüm ki, boylu-buxunlu bir ağsaqqal gəlir, əlində də qəşəng bir çomağı var, yaxınlaşıb dedim:

- Ağsaqqal, hər vaxtınız xeyir. Biz qərribik, başımıza belə bir iş gəlib.

Ağsaqqal məsələni öyrənəndən sonra dedi:

- Siz gözləyin, mən bir azdan gəlirəm.

Rəmişə də yalvarmışam ki, maşından düşməsin, camaat yığışacaq başına.

Getdi, təxminən 25-30 dəqiqədən sonra bir UAZ-la qayıtdı. Və dedi ki, maşını elə buraxın ağzıaşağı, bizim arxamızca.

Gəlib çatdıq bir anbara. UAZ-dan cavan, yaraşlıq, əynində kostyum, qalstuklu bir oğlan düşüb anbarın qapısını açdı. Sonra qayıdıb bizim maşını sürdü həyətdə. Pencəyini, qalstukunu çıxarıb qoydu bir kənara

LAÇINIM,

və maşınımızın yağını dəyişdi.

Sonra məlum oldu ki, bura RTS-in anbarıdır, bu cavan oğlan da RTS-in müdiri və toya gedirmiş.

Cavan oğlan dedi:

- Ağsaqqal, başqa bir qulluğun var?

- Yox, sənə yaxşı yol.

Ağsaqqal oturdur bizim maşına və dedi:

- İndi sür bizim həyətdə.

Həyətdə boğazı bıçaq gözləyən bir quzum var. Arvad da qonaq sevəndi.

Yalvardıq ki, dayı, vaxtımız yoxdu, uzaq yol gedəcəyik, sağ ol.

- Onda mənə aparın bazarın başına, hardan götürmüşünüz, ora.

Bazarın başında maşını saxladım, ağsaqqal düşdü və bazara baxıb əlləri ilə nə sə dedi. Bir də gördük ki, gəlib maşının baqajını açdılar, yemiş, qarpız, üzüm, xiyar-pomidor, göy-göyərtili doldurdular baqaja, sonra da bir cəmdək gətirdilər. Nə illah elədik ki, istəmirik, sağ olun.

Ağsaqqal:

- Cavan oğlanlarsınız, gedin bir bulağın başında yeyin-için, burda nə var ki?

Soruşdum:

- Dayı, adın nədi?

Ağsaqqal tərs-tərs mənə baxıb dedi:

- Adımı neynirsən, nə vaxtsa əvəzinə qaytarmaq istəyirsən? Mənə dediyini Laçında kimə desən, bəlkə o məndən beşqat artığını edər. Özün də prezidentə oxşayırsan.

Gülmək mənə tutdu, onda "prezident" sözü dəb deyildi, bu söz onun ağına hardan gəldi.

Nə isə, biz getdik Laçın Turşsusuna. Yeməxanada oturmağa yer yoxuydu. Birdən müdir Rəmişə gördü, qucaqlayıb öpdü və çıxardı bir az yuxarı:

- Xoş gəlmisən, buralar sənə qurbandı. Bu besetka Cabbarovundu, heç kəsi bura buraxmıyıq, buyurun, oturun. Cabbarov

eşitsə ona da xoş olar.

Rəmiş dedi ki, diplomatı aç quraşdır və gitaranı götürdü.

Bir az keçməmiş Laçına səss yayıldı ki, Rəmiş Laçın Turşsusundadı, özü də çalır. Camaat maşınlardan töküldü. Duranda hesab da almadılar, dedilər qonaqsınız. Ağsaqqalın maşına qoydurduğu cəmdəyi də qaydında İsa bulağında oturub yedik.

Bakıda qayıdanda Laçının simvollarından biri olan şair Malik Fərruxa hadisəni danışdım və həmin ağsaqqalı təsvir edib kimliyini soruşdum.

Dedi:

- O, Məhəmməd kişi olacaq. Əvvəllər bazarın müdiri idi, indi təqaüdə çıxıb.

Altıncı, ya yedinci dolamaya çatanda dedim:

- İradə, Ağdamda məktəb direktoru vardı Süleyman müəllim, sonra Xankəndində Pedaqoji İnstitutunda dekan işləyirdi,

onun oğlu bu dolamadan düz sürmüşdü, uçmuşdu dəreyə. Maşında da dörd nəfər. Maşın ilk yerə dəyəndə qapılar açılmışdı, dördünü də tullamışdı, özü isə gedib dərənin dibində çaya düşmüşdü. Sonra Süleyman müəllimi məcbur elədilər ki, maşını dərədən çıxarsın. Ora vertolyot da yenə bilməzdi. Məcbur olub bir maşının pulunu xərclədi traktorlarla yol çəkirdi, maşını çıxartdırdı və verdi utiloma.

- Hələ çox xatirən qalıb?

- O qədər. Hələ geri qayıdanda da danışacam. İndi mən başdan-ayağa xatirəyəm də.

Gəlib çatdıq sonuncu dolamaya və qarşımızda Laçının gözəl mənzərəsi açıldı.

Musa Urudun gözəl bir şeiri yadıma düşdü:

*Laçının qaşında qar çiçəklədi,
Heyva çiçəklədi, nar çiçəklədi.
Yaxası düyməli yar çiçəklədi...*

Amma indi qar çiçəkləməirdi, bütün dağ-dərə çiçəkləmişdi, şair.

Bu mənim 38 il əvvəl gördüyüm Laçın deyildi. İsviçrənin dağ qəsəbələrindən heç də geri qalmayan, dağ memarlığı üslubunda yüksək səviyyədə tikilmiş bir Laçın gördük.

Yaqın ki, rəhmətlik Süleyman Rüstəm sağ qalsaydı və bu Laçını görseydi yazardı:

Cənnət görmək istəyən Laçına gəlsin! Beləcə, varid olduq Laçına. Girişdə gözüme ilk sataşan küçənin adı oldu: "Xosrov bəy Sultanov" küçəsi.

Əziz oxucu, bağışlayın də, sizi də yordum, özüm də yoruldu. Qalanı da qalsın 4-cü günə Allah qoysa.

LAÇINIM MƏNİM!

SULTAN BƏY SULTANOVUN KİMSƏSİZ MƏZARI

(IX məqalə)

Bu mənim 38 il əvvəl gördüyüm Laçın deyildi. İsveçrənin dağ qəsəbələrindən heç də geri qalmayan, dağ memarlığı üslubunda yüksək səviyyədə tikilmiş bir Laçın gördük.

Yəqin ki, rəhmətlik Süleyman Rüstəm sağ qalsaydı və bu Laçını görsəydi yazardı:

Cənnət görmək istəyən Laçına gəlsin!

Beləcə, varid olduq Laçına. Girişdə gözüme ilk sataşan küçənin adı oldu: "Xosrov bəy Sultanov" küçəsi.

Bu şəhəri salanlara eşq olsun ki, Laçın Xosrov bəy Sultanovla başlayır.

Gün o gün olsun ki, Ağdam da Xudu Məmmədov küçəsi ilə başlasın.

Xosrov bəy Sultanovu yəqin ki, tanımayan yoxdur. 1918-ci ildə yaradılan Azərbaycan Demokratik Respublikasının önündə gedən generallardan idi. Qarabağa general-qubernator təyin olunmuşdu. Bəy xəbər tutur ki, ermənilər səhərə yaxın müsəlman məhəllələrinə hücum edib yandıraçaqlar. Elə təşkil edir ki, ermənilər hücumu başlayarkən güclü bir müqavimətlə rəstləşirlər və ağır itkilər verib geri çəkirlər.

Generalın qardaşı Sultan bəy Sultanov xalq arasında daha geniş şöhrət qazanır. Onun belə şöhrət qazanmasına səbəb Qarabağa hücum edən Andronikin qoşunlarını darmadağın etməsi, sonadək daşnaklarla ölüm-dirim savaşına girməsi və erməni qoşunlarını Qarabağa buraxmaması olub.

Bir sözlə, Sultan bəy Andronikin general paqonlarını qoparıb və onun dalına yapışdırıb. Paşanı gədə edib.

Ruslar 1920-ci ildə Azərbaycanı işğal edəndə Sultan bəy meşələrə çəkilib, sonra İrana adlayıb, ordan da Türkiyəyə gedib. Atatürk onu hörmətlə qarşılayıb, ona və qohum-əqrəbalarına Qars vilayətində bir kənd başılaşlayıb.

lə anılır. Qarsdakı Qafqaz Universitetində müəllim işləyirdi. İran ərazisinə keçməklə getdik Naxçıvana.

Naxçıvanda "Təbriz" otelində otaq götürmək istəyəndə maraqlı bir hadisə oldu. Uzun bir yol gəlmişəm, yorğun-arğın, ayağımda şepit, əynimdə bir köhnə köynək, bir yol şalvarı, bir lüks otaq istədim.

Resepşəndə işləyən oğlan məni diqqətlə başdan-ayağa süzüb dedi:

- Qardaş, bu otel çox bahalıdır ey.

Güldüm, amma sonra mənim diplomat pasportumu görəndə üzr istədi.

İki-üç gün Naxçıvandakı abidələri ziyarət edəndən sonra üz tutduq üzü güləbədinə, yəni Qarsa. Vurğun Əyyubu tapdıq, bizi görəndə elə sevindi ki, sevincdən gözləri yaşardı. Və bizi həmin universitetdə dərs deyən digər azərbaycanlı professorlarla da tanış elədi.

Səhər həftə tamam olurdu. Vurğun Əyyuba dedim ki, Sultan bəyin məzarını ziyarət etmək istəyirəm, mənə tələbələrindən birini ver ki, bölgəni yaxşı tanısin.

Vurğun bəy ailəvi dost olduğu Aykut adlı bir tələbəni çağırdı və dedi ki, Aqil xocanın maşınına sür və onu apar Köçköy kəndinə, Sultan bəyin qəbrini ziyarət etsin.

Əslən Azərbaycan kökənli olan Aykut bəy yol boyu Bakıdan danışdı, ən böyük arzusu idi Bakını görmək. Nə isə, gəldik çıxdıq kəndin başına. Kənd aşağıda yerlə-

- Arkadaş, sənə nə olub?

Dedim:

- Heç nə, maşın tutub, indi keçər.

Və onu da soruşdular ki, xeyirdimi? Qəbiristanlığı göstərib dedim ki:

- Heç, babamın qəbrini ziyarətə gəlmişəm.

- Baban kim?

- Sultan bəy Sultanov.

- Atatürkün arkadaşımı? Onun məzarı gördüyün qəbiristanlıqda deyil, bu köyde iki qəbiristanlıq var, o, yolun altındakı qəbiristanlıqda yatır. Gedək, bizim ofisdə bir qəhvə iç, özünə gəl, sonra yenərsən aşağı.

Dedim ki, yox, yaxşıyam, sağ olun. Vidalaşib getdik.

Yendik kəndə. Jandarın dedi ki qəbiristanlığı tapdım. İndi ha axtarıram Sultan bəyin məzarını tapa bilmirəm. Çox qərribə mənərə idi, qəbiristanlıqdakı başdaşılarnın əksəriyyətinin arxasına kirit əlifbası ilə "Laçın" yazılmışdı. Həmin məzarların hamısına baxdım, heç biri Sultan bəyin deyildi. Yoldan keçənlər iki naməlum adamın qəbiristanlığı ələk-vələk elədiyini görüb yaxınlaşdılar ki, nə axtarırsız?

- Sultan bəyin qəbrini.

Bir anda kəndə xəbər yayıldı ki, Bakıdan kimse gəlib Sultan bəyin məzarını axtarır. Uşaqlı-böyükü tökülüb gəldilər. Məlum oldu ki, gələnlərin çoxu Sultan bəyin qohum-əqrəbələri.

Bizi gətirdilər bir torpaq məzarın üstünə. Kənarlarına daş düzmüşdülər ki, torpaq dağılmasın. Başdaşı yerində də bir kubik vardı.

Səməd Vurğun demiş:

Burda bir qəbir gördüm,

Nə başdaşı, nə adı var,

Nə doğması, nə yadı var,

Nə üstünə gəlib-gedən.

İndi Sultan bəyin də nə başdaşı vardı, nə də adı. Bəlkə üstünə gəlib-gedəni də yoxuydu. Nəsil gətdikcə yadicalaşır. İndi kənddəki qohum-əqrəbələri də Sultan bəyə yadicalaşmışdılar.

Onları qınamıram, elə bizdə də yadicalaşma gədir. Babalarımızı unuduruq. Azərbaycanda çox az adam üçüncü babasının qəbrini ziyarət edir. Və yaxud yeddi babasını tanıyır. Mən şəxsən altı babamı tanıyıram və qəbirələrinin yerini də bilirəm. Təbii ki, oğlanlarım yeddi babasını tanıyır. Çox təəssüf ki, onlar da Ağcabədinin Bayat bölgəsindəki Kolanı kəndində babalarının qəbrini ziyarət eləsələr də ondan otuz addım aralı ulu babalarının qəbrini ziyarət eləmir. Yadicalaşsınlar.

Kənd camaatı əvvəl-əvvəl bizə tərəddüdlə baxırdılar. Soruşdular ki, Sultan bəyin nəyisən?

Dedim:

- Nəticəsi.

Belə bir kişinin nəticəsi olmaq, əlbəttə, xoşbəxtlik idi, təəssüf ki, mən o xoşbəxtlərdən deyildim.

Bundan sonra hamı məni bağrına basıb öpdü. Kövrələnlər də oldu.

Məzarın başından Laçının başçısı Ramiz müəllimə zəng etdim, özü də salamsız-kə-

lamsız, dedim:

- Ramiz müəllim, sənə Sultan bəyin qəbrinin üstündən zəng edirdim.

- Sən həzrət Abbas, düz deyirsən?

- Həzrət Abbasın qələm olmuş qolları haqqı, düz deyirəm.

- Onda yarım saat sonra zəng elə. Qoy o günkü iclasdakıları yığım icra hakimiyyətinə.

Yarım saatdan sonra yenidən zəng elədim. Qoşdu mikrofonu və camaata dedim ki, mən vədəmi yerinə yetirdim.

Qəbiristanlığa toplaşanlar soruşdular ki, kimlə danışırsan?

- Laçınlılarla.

Sevincək telefonu əlimdən aldı. Hamısı Laçında qalan qohum-əqrəbələri soruşdu. Bir sözlə, Köçköy kəndi ilə Taxta-körpüdəki laçınlılarla birbaşa əlaqə yaratmışdım. Gərək gözlə görəydiz insanların ağlamağını.

Nə qədər evlərinə dəvət etsələr də gəlmədim. Və vidalaşib çıxdım.

İndi gələk Sultan bəyin qəbrinə ki, niyə o gündədi, götürülməyib?

Türkiyənin öz qanunları var. Bir qəbrin üstünü götürmək istəyirsənsə gərək Daxili İşlər Nazirliyindən icazə alasan, hələ sonra Mədəniyyət Nazirliyi də qarışır işə. Yəni heç bir məzar bir-birindən fərqlənməməlidir. Nə isə, uzun bir prosesdir.

Bir zamanlar Qarsda Azərbaycanın baş konsulu olan Həsən Zeynalov Kərbəlayı İsmayılın İqdirdakı məzarını onun adına layiq götürmək istəyəndə uzun zaman mübarizə aparmışdı. Bildirmişdilər ki, məzarın üstə büst qoydurmaq olmaz. Nəhayət, Azərbaycan hökuməti də işə qarışandan sonra bir şərtlə icazə vermişdilər ki, bütün qəbiristanlığı abadlaşdırmaq. Və elə də olmuşdu.

Səhəri günü Qarsdakı baş konsulumuz Ayxan Süleymanlıyla görüşəndə bu məsələ ilə maraqlandım. Bildirdi ki, dəfələrlə Türkiyənin Daxili İşlər Nazirliyinə müraciət edib, hələ ki icazə ala bilməyib.

Bilmirəm, indi Sultan bəy Sultanovun, Atatürkün arkadaşının məzarı yenə o gündədi, yoxsa götürülüb. Hərçənd ki götürülməyib, inanmıram. Götürülməyibse, bu işə də Azərbaycan hökuməti qarışmalıdır.

Rəşad Məcidlə Laçının küçələrini gəzirik. Soruşur ki, nə axtarırsan?

- Sultan bəy küçəsini.

- Belə bir küçə yoxdur.

Görəsən, Laçında, bu gözəl şəhərdə Sultan bəy Sultanovun adını bir küçəyə qoymaq üçün Türkiyənin Daxili İşlər Nazirliyindən icazə alınmalıdır? Amma inanıram ki, yeni salınan küçələrdən birinə mütləq Sultan bəyin adı veriləcək. Və ona da inanıram ki, günlərin bir günü Laçında Sultan bəyin abidəsi də ucaldılacaq.

Onu da qeyd edim ki, Qarabağda Xosrov bəy məclislərə girəndə hamı deyirmiş ki, Sultan bəyin qardaşı gəldi. Bu da Xosrov bəyin xətrinə dəymirmiş, əksinə, fəxr edirmiş. Və onu da bilmək lazımdır ki, Sultan bəyi Sultan bəy edən də elə Xosrov bəy idi.

28 il mən Laçın üçün necə darıxmışamsa, qoy bir az da laçınlılar, eləcə də oxucular da mənim daha nə yazacağlarım haqda darıxsınlar.

(Ardı var)

Bir dəfə Ağcabədidəki Taxtakörpüdə yerləşən Laçın qəsəbəsində İctimai Televiziyanın Sultan bəylə bağlı hazırladığı bir verilişin təqdimatı idi. Onda Laçının icra başçısı Ramiz müəllim idi. Tədbirə məni də dəvət etmişdi və çıxışı da elədim. Çıxışımın sonunda laçınlılara vəd verdim ki, düz bir həftədən sonra Sultan bəyin məzarı üstündən onlara zəng edəcəm. Gəldim evə, İradəyə dedim ki, hazırlaş, səhər çıxırıq Naxçıvana, ordan da Qarsa. Gedək Vurğun Əyyubla da görüşək.

Vurğun Əyyub Azərbaycana test üsulu-nu gətirən bir ziyalıydı, bu gün də hörmət-

şirdi, gözüme ilk dəyən qəbiristanlıq oldu. Qəhərləndim və özümü çox pis hiss elədim. Aykut maşını saxladı, düşdük, su gətirdi ki, əl-üzümü yuyum. Niyə qəhərləndim, Sultan bəylə heç bir qohumluq əlaqələrim yox idi. Babam deyildi, əmim deyildi, dayım deyildi. Heç mən atamın qəbrini üstə qəhərlənmirəm, birdən-birə mənə nə oldu, havam çatmadı.

Bu vaxt yoldan ötən jandarm maşını bizim avtomobili Azərbaycan nömrəli görüb saxladı və içindən iki nəfər ucaboylu jandarm düşdü. Bizə yaxınlaşdılar və mənim halımı görüb soruşdular: